

Kincses Károly

SHERLOCK HOLMES-KLÜVER

ÉS NÉHÁNY COCTEAU-FOTÓ A VASZARY VILLÁBAN

Fontos nekem Picasso, Modigliani, bírom az ördögi Cocteau-t, villódzó, korlátokat nem ismerő, kreatív mindentkipróbálásával, varázslatos időszaknak tartom az első világháború előtt, alatt, után Párizsban születő avantgárd idejét, de mégis, számomra – kedves Watson –, a tények aprólékos felderítése, a látszólag lényegtelen, önmagukban figyelemre sem méltított kis darabkák módszeres összeillesztése, és a belőlük levont végső következtetések finom elegye az igazi érték. Az egyes képek értékelése is igen fontos, de amikor képesek vagyunk egy újabb és egy még újabb meglelt fényképben hasonlóságokat, azonosságokat, analógiákat találni, és azt nem csak hipotézisként, de tudományos eszközökkel bizonyított tényekként kezelni, na, az már a fotómuzeológia mesterszaka, nekem való feladat.

Mert tudja, Watson, valamennyi fénykép minden látható és nem látható pontja tanulmányozásunk tárgya lehet. A nagyítólelencsével közel hajolva az emulziós felülethez a külvilág és a három dimenzió megszűnik, csak jelzésszerűen van jelen körülöttünk, mi pedig belemerülünk a kép valós idejébe és saját terébe. Innentől fogva már csak megfigyelőképességünkön és alaposágunkon múlik, hogy mi mindent veszünk észre a képen. Mit nézzünk, ezt kérdezi tőlem? Hát mindent, ami rákerült a fényérzékeny anyagra. Kik vannak a képen? Hányan? Mit csinálnak? Kinek mi van a kezében, arra van-e valami írva, mi a hátul lévő, látszólag tök érdektelen üzlet felirata, honnan süt a nap, melyik ház melyik sarka tűnik fel életlenül a kép háttérében, ki milyen arckifejezéssel, milyen ruhában, milyen tartással... Képes követni, doktor? Mert ez még csak az eleje a dolognak. Meg kell jegyezni a képeken lévő tényeket, felfedezhető jeleket és információkat, s aztán mindegyiknek utána kell menni következetesen. A legkisebb részlet is fontos lehet, ha akarjuk, hogy bármi is fontos legyen. Tudja, a kép önmagában nem információ, csak egy konzerv, amit fel kell nyitni, mert ha nem, akkor csak nézegethetjük a konzervdoboz felületét, de a tartalmához nem férünk hozzá.

Ha eddig nem tudta volna, kedves Watson, minden fénykép egy meghatározott tér- és időkoordináta metszéspontját jelöli ki a végtelen időből és térből. Ennek a pontnak a megtalálása a kulcsmozzanat, minden kutatásunk, nyomozásunk ezt célozza elsődlegesen.

A fotómuzeológia remek szakma, vagy tudomány. A végtelen számú fénykép halmazából kiválasztani azt a kettőt vagy huszonkilencet, melyek utoljára a készülés percében voltak együtt, s aztán szétszóródtak mind térben, mind időben. Ezeket a legkülönfélébb helyeken megtalálni, köztük egy szoros kapcsolati hálót felépíteni, az egyes képek között relációkat létrehozni, na látja, kérem, ez az igazi detektív munka. Ehhez a levéltári dokumentumokat, oral-historykat, egyéb visszaemlékezéseket, művészettörténeti ismereteket, no meg a tudomány számos módszerét felhasználni, ezt nevezem kihívásnak!

Csak kicsit szólok bele a diskurzusba: Billy Klüver – nekem most már a fotográfia tudományának Sherlock Holmesa – szerintem ezt csinálta, évekig tartó szorgos és nem kevés leleménnyel, mérnöki, csillagászati és egyéb munkával keverten, s én most ezért itt ünnepélyesen kinevezem őt a fotómuzeológia első szentjének, aki nemcsak végigcsinált mindent, amit lehetett, de ezzel utat is vágott a rekettysben mindenki számára, akik a képekben rejlő látens tudások kinyerésére esküdtek össze. Ezek után már nem ildomos egy fényképet csak úgy nézni, hogy tetszik, vagy sem. És az sem adhat túlzott elégedettségre okot, ha valaki megnézi a képet, és leltárszerűen felsorolja, mit lát rajta. Mert a képek igazi tartalma, nem a felszínén, hanem egyre beljebb és beljebb rejtezik, hasonlatosan a hagyma héjához. Nincs más dolgunk, ha méltók akarunk lenni Holmes-Klüver nagyságához, mint lépésről-lépésre minden adatot kinyerve a képből szembesítsük azokat a saját ismereteinkkel és más emberek már meglévő tudásával, majd az így megerősített következtetéseket egybeszöve, hozzunk létre egy ilyen hihetetlenül izgalmas és rejtélyekkel teli történeti rekonstrukciót: mit csinált Pablo Picasso, Amedeo Modigliani, Max Jacob, André Salmon, Marie Vasziljeff, Emillienne Pâquerette Geslot, Henri-Pierre Roché, Moïse Kisling, Eric Satie, Manuel Ortiz de Zárate, Valentine Gross és Jean Cocteau 1916. augusztus 12-én délután fél egy és fél öt között Párizsban, nagyjából a Café de la Rotonde, a Carrefour Vavin (ma Place Pablo Picasso) környékén, a Boul Raspail és a Boul Montparnasse sarkán? Mondanom sem kell, kedves Watson, ez nem csak erre az egy esetre érvényes, millió ügy, milliárdnyi fénykép vár még ránk.

Klüver/Holmes rekonstruálni próbálja a fél évszázaddal azelőtti laza néhány óra történéseit. Ehhez legelőször tudnia kell – igaz, Watson? – a képeken szereplők nevét. Nem könnyű dolog ez ennyi év távlatából, de a résztvevők nagyobbik része szerencsére híres, sőt világhírű lett, ennek megfelelően nagy és kiterjedt tudományos és/vagy bulvár holdudvarral rendelkeznek, ez tehát nem okozhat gondot még egy magafélének sem. Megnéz sok-sok fényképalbumot, illusztrált könyvet, korabeli sajtóterméket, s az arcok sorra-rendre megneveződnek. Innen már kicsit bonyolultabb a dolog, de ha nyitott szemmel jár, doktor, akkor akár ötven évvel később is felismeri a képeken lévő egyes utcákat, házakat, kapualjakat, megnézheti kávéházak, üzletek cégtábláját, melyik, mikor és hol működött. Ez már kicsit összetettebb, komplikáltabb feladat, de mit ér egy nyomozás a helyszín pontos ismerete nélkül? Igazat ad, ugye, doktor Watson? Látja, látja, alig múlt el dél és már szinte tudjuk, kik a szereplők és hol játszódik az esemény. Kell-e ennél több a magunkfélének? Megérdemeljük az ebédet, jöjjön! És miközben a pincérre vártak, Klüver/Holmes szórakozottan nézegetett ki a nagy kirakaton keresztül a Boulevard Raspail járdáin áramló tömegre. Hirtelen felpattant és a doktort magára hagyva, kisietett. Watson sokáig ült a lassan kihülő levelek fölött, mire a detektív visszatért. Kérem, jegyezze a következőket! mondta magyarázkodás helyett. Párizs, ilyen és ilyen szélességi és hosszúsági fok, nyári időszámítás, kérem az 1910 és 20 közötti csillagászati adatokat, különös tekintettel a Nap helyzetére, a sugarak beesési szögére, a csillagászati időkre. Menjen el, kérem, azonnal a párizsi obszervatóriumba, a Bureau des Longitudes-be, kérje el a fellelhető időjárás- és csillagászati térképeket, a meteorológiai jelentéseket! Ha végzett, ugorjon be a tengerhajózási boltba, vegyen egy szextánst, egy derékszöveget és néhány jelölő pálcát, ne kérdezze miért, siessen! Az ebédet majd befejezzük máskor. Ja, és kérek még egy korabeli térképet a Montparnasse környékéről, lehetőleg 1:5000 léptékűt, ha lehet utcanévlístát is, mely azt is tartalmazza, melyik utcák nevei változtak mára. Na, menjen már!

És így zajlott tovább. Fontos volt megtudni, hogy Jean Cocteau mamájának milyen fényképezőgépe volt, amit kölcsönadott erre a performanszra a fiának. A No1. Autographic Kodak Junior a

rollfilmre 6 db 6x9 cm-es negatív képet tudott fényképezni. Vajon hány tekercs film eredménye a megmaradt huszonkilenc kép? Holmes/Klüver nem volt rest, írt Rochesterbe, a Nemzetközi Fotó- és Filmművészeti Múzeumba. A válasz több oldalnyi nyomozati anyag az aktákban, akit érdekel, a katalógusban részletesen megtalálja, hasonlóan a képek készítési idejének pontos meghatározásához. Nem túl bonyolult, aki megérti Klüver ide citált első két mondatát, annak van esélye a továbblépéshez. „Egy adott földrajzi helyen a nap pozíciója, vagyis az azimutja és a deklinációja megadja, hogy a nap mely órájában és az év hányadik napján tartunk. Elméletben az azimut és a deklináció (a kelet-nyugati helyzet, illetve a magasság) kiszámítható az adott fényképen végzett mérések segítségével: a vízszintes és függőleges felületek, például a párkányzat, a spaletta, egy beugró ablak épülethomlokzatra vetett árnyékának hossza és szöge alapján.” Innen már tényleg nincs másra szüksége Sherlock Holmesnak, mint megállapítani az épületek tájolását, meg kell határozni, hol állhatott a fotós az expozíció pillanatában, be kell kalkulálni a lencse látószögét, és akkor mehetünk a helyszínre utólag méricskélni. És ezzel természetesen koránt sincs vége, csak jelezni szerettem volna, hogy egy-egy fénykép micsoda rengeteg információt képes magába sűríteni, s milyen fantasztikus érzés Holmes segédjeként végigkísérni ezt a folyamatot.

A képek 1916-ban készültek, azóta léteztek negatívban és kis kontaktkópiákban. Szerepük nem volt több kezdetben, mint dokumentálni a fotósnak és barátainak a levést, általa gyakorolni egy létformát, ürügyet találni a mókázásra, szerepjátékra, kitölteni valami hasznosnak látszó tevékenységgel a két beszélgetés, két kávéházi leülés közötti időszakot, emlékeket készíteni. Ha egyszerűen akarunk fogalmazni, akkor ezek egy baráti társaságról készült amatőr felvételek. Más kérdés, hogy a közönségesnek tűnő fényképek szereplői korántsem voltak közönségesek, a fényképész cseppet sem volt amatőr, és a képekből máig sugárzik valami, ami a mindennapi embereket megkülönbözteti a géniuszoktól és különben is, emlék és emlékkép között is célszerű erősen differenciálni. Meg azt se feledjük, mindeközben zajlott az első világháború, Cocteau akkor jött vissza a belga harctérről és egyáltalán nem lehetett biztos benne, hogy nem szakad ki ismét az ő párizsi közegéből. A 6x8-as kontaktképek 1989-ben lényegülnek át, s válik belőlük a kezdeti emlékképből előbb tanulmányozásra alkalmas médium, majd kiállítótermek falán megjelenő műtárgy. A metamorfózis minden állomása jól elkülöníthető.

Mindent tudni! Percekre osztani száz évvel ezelőtti történéseket, megtalálni a folyton változóban a konstans elemeket, két vagy huszonkilenc fénykép közötti hiátusokat betölteni, egykor volt eseményeket, gesztusokat rekonstruálni, értelmezni, ennél szebb feladata a magamfajtanak nem lehet. Földrajzilag nagyon különböző helyeken elfekvő tényleges fényképek találnak vissza a megszállott Holmes/Klüver jóvoltából az egykor volt tér-idő háló megfelelő pontjaira, s avatnak bennünket az akkori dolgok személyes résztvevőivé. Ez a kiállítás igazi nyeresége mindenki számára, akit kicsit is érdekel a lényeg, a látványon túl. Minden segítséget megkapunk ehhez, hiszen az összes apró részlet verbalizálva lett a kísérő szövegekben, valamint a Kepes Intézet által kiadott katalógusban. Régen olvastam ennél lebilincselőbb olvasmányt, hála Holmes/Billy Klüvernek és a kurátor Orosz Mártonnak.

Kérdezhetik, a valóság állt-e helyre e temérdek munka nyomán, vagy egy újabb kitalált, kvázi valóság jön létre? Döntsék el! Ehhez persze tudni kellene, mi is az a valóság, ami majd egy újabb nyomozati munka eredményeként talán egyszer megvilágosodik számunkra is. Addig viszont az a kérdés, a kiállítást látogató közönség hajlandó-e ebben a detektívesdiben Watson doktor szere-

pét eljátszani? Nézzük-e a vázlatrajzokat a helyszínekről, a térképbe berajzolt nyilacskákat, hogy melyik felvétel készítésekor hol állt Cocteau, merre fordult, hányat lépett jobbra vagy balra? Nézzük-e a grafikonokat, diagramokat, és csodálkozunk-e kellően, mire képes az emberi elme, ha arra használják, amire való? Holmes/Klüver mindent, de mindent felvonultatott, amit a korabeli tudomány, a kreatív elme és a történelmi dokumentumokban eligazodó kutató felvonultathatott, ezzel adva példát, ezzel szabva mértéket minden utódjának, követőjének, aki a fényképekkel szakszerűen szeretne foglalkozni. Feltehetjük a kérdéseket persze, többet tudunk-e meg általuk a képekről? Igen. Másként hatnak-e a képek, mint ha csak egyszerűen kiakasztották volna őket a galéria falára? Másként. És ha valakinek ezek után az jut eszébe, hogy a birtokában lévő bármilyen fényképre ezek után kicsit másként néz majd, azt bizony jól teszi. Megszállottabbaknak pedig tudom ajánlani Renée Magritte és a szürrealisták fotóit, nézzék újra ezzel a szemmel!